

TÜRK EDEBİYATINDA TEMİMÜ'D-DÂRÎ HİKÂYELERİ¹

Mustafa Uğurlu ARSLAN²

Özet

Edebî eserler, hiç şüphesiz yaşadığı toplumun tarihî ve sosyal çevresiyle yakından ilgilidir ve asırlardan beri kadim milletlerin toplumsal hafızaları olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Edebî eserler içerisinde manzum ve mensur pek çok türe rastlamak mümkündür. Bu türler içerisinde ise "hikâye"nin yeri oldukça kadir önemlidir. Diğer edebî türlerde olduğu gibi hikâyeler de milletin ruhundan doğmuş, halkın değerlerini konu almış ve barındırdığı zengin kültürel mirası ile halkın millî özünü en iyi ifade eden türlerden biri olarak var olmuştur. Bu yönüyle bakıldığında Klâsik hikâyelerimiz içerisinde zikredilmesi gereken en önemli hikâyelerden birisi de şüphesiz Temîmü'd-Dârî hikâyeleridir. Arap kaynaklı bir hikâye olan Temîmü'd-Dârî hikâyeleri şahıs, mekân ve olay örgüsü bakımından Arap kültürüne dair unsurlar barındırmakla birlikte; asırlar boyunca Türkler arasında okunması, yazılması ve anlatılması sebebiyle içerisinde Türk dil ve kültürüne ait pek çok unsuru barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, manzum/mensur hikâye, Temîmü'd-Dârî, inceleme

TEMİMÜ'D-DARI STORIES IN TURKISH LITERATURE

Abstract

Literary works are undoubtedly closely related to the historical and social milieu of the society in which they live, and have continued to exist as social memories of the formerly nations for centuries. It is possible to find many kinds of poetic and prose in literary works. In these species, the position of "story" is so important that it is not underestimated. As it is in other literary genres, the stories are born with the spirit of the nation, existed as one of the richest cultural heritage that the people have taken up the values of the people and the species that best expresses the national essence of the people. From this point of view, one of the most important stories mentioned in our classical stories is undoubtedly Temimü'd-Dari stories. The stories of Temimü'd-Dari, originally is an Arabic story; with the elements of Arab culture in terms of person, space and event organization; It contains many elements belonging to Turkish language and culture because of reading, writing and telling among Turks for centuries.

Key words: Turkish Literature, poetic/prose story, Temîmü'd-Dârî, examination.

¹ Bu çalışma doktora tezimizden faydalanılarak hazırlanmıştır. Detaylı bilgi için bakınız. Mustafa Uğurlu ARSLAN, Türk Edebiyatı'nda Temîmü'd-Dârî Hikâyeleri (İnceleme-Metin), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Diyarbakır, 2015.

² Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafaugurlum@gmail.com.

GİRİŞ

İslam kültürü çerçevesinde gelişimini sürdüren Klâsik Türk Edebiyatının temel kaynaklarına bakıldığında Kur'ân, hadis, kelâm, akâid, İslam tarihi, dinî ve efsânevî şahsiyetler önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda İslâmî kaideleri okuyucuya aktarmak, okura ders vermek ve okurun sosyal hayatında olumlu değişiklikler oluşturmak için İslâm hukuku, akaidi; savaş, olay, yer ve şahsiyetler; hikâyelerin niteliğini ve konusunu belirlemede etkili olmuştur.

Hikâyenin tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Türk Edebiyatında ise hikâyecilik İslâmiyet öncesine kadar uzanmaktadır. İslamiyet'ten sonra gelişen edebiyatımızda ise "hikâye türünün ilk kaynağı Kur'andaki kıssalar, dervişler arasında yayılmaya başlayan enbiyâ ve evliyâ menkıbeleri, din ulularının efsaneleştirilmiş kişilikleri çerçevesinde beliren anlatılardır."³

En eski manzum hikâyelerden biri olan Yusuf Kıssası önce Tevrat'ta daha sonra ise Kur'an'da yer almış ve "ahsenü'l-kasas" olarak nitelendirilmiştir. Ali ise bu kıssayı H.630= M.1232'de "Yusuf Kıssası" adıyla hikâyeleştirmiştir. *Yusuf hikâyesinden başka Musa ve Süleyman Peygamberlerin, Üveys-i Karani ve İbrahim Edhem gibi din ulularının kıssaları, peygamberin müşriklerle yaptığı gazalar ve gösterdiği mucizeler, Halife Ali'nin devlerle çarpışması ve yarattığı olağanüstü kahramanlıklar hep birer hikâye konusu olarak ele alınmış ve işlenmiştir* (Levend,1988: 122-123). İlerleyen yıllarda klâsik edebiyatımızda "manzum olsun, mensur olsun bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, lâtife, destan, menkıbe vs. gibi tahkiye esasına dayanan bütün eserler genel olarak hikâye adıyla adlandırılmıştır" (Kavruk, 1998: 7).

İlk zamanlarda anlatılan veya yazılan hikâyelerin çoğu olağanüstü unsurları barındırırken zamanla hikâyelerde olağanüstü unsurlar azalmış, daha realist unsurlar artmaya başlamıştır. Önceleri her türlü hayâl mahsûlü olay, hikâyelerin konusunu oluştururken zamanla gerçek ya da gerçeğe uygunluk dikkate alınmıştır. Hikâyelerin kaynakları ve muhtevasından hareketle araştırmacılar, hikâyeleri çeşitli şekillerde tasnif etmişlerdir.⁴ Yapılan bu tasnifler tedkik ediliğinde Temîmü'd-Dârî hikâyeleri ile ilgili sadece Agah Sırrı Levend bu hikâyeleri bir cümle ile "yazarı bilinmeyen hikâyeler" arasında zikretmektedir (Levend,1998: 128).

Temîmü'd-Dârî hikâyeleri Klâsik Türk Edebiyatımız içerisinde değerlendirilebilecek hikâyeler olduğu kadar Halk edebiyatı ürünleri içerisinde de değerlendirilebilecek hikâyelerdir. On dokuz yazma ve yedi taşbaskı metnini tespit ettiğimiz Temîmü'd-Dârî hikâyelerinin asıl bir metnin farklı nüshaları olmadığı, bir hikâyenin farklı şekillerde ifade edilmiş eş metinleri olduğu görülmüştür.⁵ Nitekim ilk hikâyeler genellikle "kıssa-hân, aşık yada

³ Agah Sırrı Levend (1998).*Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, s.122-123.

⁴ Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, s.62., Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, Mazıoğlu, Hasibe. (1985).*Divan Edebiyatında Hikâye*, Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Kavruk, Hasan, *Eski Türk Edebiyatı'nda Mensur Hikâyeler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003. Hasan Kavruk, Iskender Pala, "Hikâye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.17, s.492. Levend Agah Sırrı, TDAY Belleten, 1967, s. 72;

⁵ Metin içerisinde nüshalar şu şekilde kısaltılarak verilmiştir: M: Milli kütüphane, S: Süleymaniye Kütüphanesi, K: Konya Yazma Eser Kütüphanesi, İÜ: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, AK: Atatürk Kitaplığı ve B: Bibliotheque. Hikâyelerin tasnif ve

meddah"adı verilen gezici vaizler kasaba kasaba, köy köy dolaşarak hikâye etmektedir ve bu kimseler kendilerini, mâceralarını naklettikleri âşıkların hâlefleri sayarlar ve her anlatıcı, hikâyenin ilk mü'ellifinin daha önce hiç değinmediği bölüm ya da pek çok yeni motifler ilâve eder. Böylece her anlatıcı aynı hikâyeden kendi motifleri ile bezedikleri müstakil hikâyeler oluştururlar ki bazen aynı anlatıcı bile yere ve zamana göre aynı hikâyeyi farklı şekillerde anlatabilir. Bu bağlamda Temîmü'd-Dârî hikâyeleri de bu tür hikâyeler arasında mütâlaa edilebilir. Zikrettiğimiz hususu teyit eden en aydınlatıcı bilgiyi Pertev Naili Boratav, "*Hikâyelerin Doğuşu ve Gelişmesi- Müellif Meselesi-Varyant Meselesi*" başlıklı yazısında vermektedir: "*İşte halk hikâyesi de, yalnız bu noktadan masala benzer; heyet-i umumiyesiyle halk hikâyesinin de müellifi değil, sayısız müellifleri vardır. Her anlatan yeni bir müelliftir; hatta aynı bir hikâyecinin her anlatışında yeni bir te'lif hadisesi vuku bulmaktadır* (Boratav, 2014: 106).

Bu bilgilerden hareketle Temîmü'd-Dârî hikâyelerinde müellif nüshasını tesbit etmek için tenkidli metin çalışmasının yapılamayacağı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Temîmü'd-Dârî ve benzeri hikâyelerde, metnin sabit iskelet bölümleri bulunmakla birlikte anlatıcının dilinde, yapılan ilaveler ve eklenen yeni motiflerle yepyeni bir hâl aldığından bu tür hikâyelerin, müstakil hikâyeler olarak "eş metin" çerçevesinde değerlendirilmesi daha uygun görülmektedir. Temîmü'd-Dârî hikâyelerinin diğer nüshaları bir nüshanın müstensihler tarafından çoğaltılmış hâli değil, hikâyenin farklı varyantları ya da Öcal Oğuz'un ifadesiyle "eş metin"leridir (Oğuz, 2011).

1. Temîmü'd- Dârî'nin Doğumu ve Nesebi

Filistin bölgesinde yetişmiş bir Hıristiyan din adamı iken daha sonra İslam'ı seçmesi, mescide kandili ilk getiren kişi olması, mescitte ilk vaaz veren sahabe olması ve gayba dair bazı rivâyetlerinin bulunması sebebiyle İslam dünyası açısından önemli bir yere sahiptir. Temîmü'd-Dârî Filistin'de doğmuştur. Temîm'in doğum tarihi ve İslamiyet'i kabul etmeden önceki yaşamı ile ilgili kaynaklarda ayrıntılı bilgi olmamakla beraber İslam'ı seçtikten sonraki yaşamıyla ilgili ise kaynaklar doğrudan ya da dolaylı bilgiler vermektedir. Temîm'in yaşamıyla ilgili Arapça, Farsça, İngilizce ve Türkçe kaynaklar çeşitli bilgiler vermektedir.⁶

Temîm'in mensup olduğu Lahm, bir Arap kabilesidir. Lahmîler, Hicret'ten yaklaşık iki asır önce Yemen'den Beytül-Makdis/Kudüs'e gelmişler ve Hz. İsa'nın doğduğu bu bölgeye yerleşmişlerdir. Lahm kabilesi birçok koldan meydana gelmektedir. Bu kollardan biri de "Dâr"dır. Dârî nisbeti ile ilgili birinci görüş budur. Bir başka

tavsifi ile ilgili bakınız: Mustafa Uğurlu Arslan, *Türk Edebiyatında Temîmü'd-Dârî Hikâyeleri* (İnceleme-Metin), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Diyarbakır, 2015.

⁶ Bk. Yeşil, Mahmut, Temîm ed-Dârî ve Rivâyetleri, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, s.95-118; Makrizi. *Dav'ü's-sari fi ma'rifeti haberi Temim ed-Dari* (nşr. M. Ahmed Aşür), Kahire,1392/1972, s.65,78-80,83-86,88-95,98,105, 135; İbn Asakir, *Tarih u Dimaşk* (Amrî), XI, 64-65, 71-73, 82; F. Krenkow, "The Grant of Land by Muhammad to Tamîm ad-Darî", *İslamica*, 1/4, Leipzig 1925, s. 529-532; D. Cook, "Tamîm ad-Darî", *BSOAS (Bulletin of the School of Oriental and African Studies)*, LXI/1 (1998). s.22; Avinoam Shalem "Temîm ed-Darî: A Portrait of him as the First Muslim Artisan" (OM, XXII/2, 20041. s.507-515).

görüğe göre ise bu nisbet dedesi "Dâr"dan dolaydır. Müslüman olmadan önce ibadet ettiği Deyr isimli kiliseye izafeten "Deyrî" şeklinde de ifade edilmiş, dârî nisbetinin denizci mânâsına geldiği de söylenmiştir.⁷

İkinci eşinin Hz. Ebubekir'in kız kardeşi olması ve soyunun da bu kız ile devam etmesinden dolayı künyesi Ebu Rukayye olarak da geçmektedir. Ayrıca cinliler tarafından kaçırıldığına dair halk hikâyelerinden esinlenerek "Muhtetaf" (Muhtelif) lakabıyla anılmıştır" (Özkan: 2011).

2. Menkıbevî Hayatı

Temîm'in menkıbevî hayatıyla ilgili genel bir bilgi vermek için şüphesiz Temîmü'd-Dârî hikâyelerine bakmak gerekmektedir. Hikâyelerde Temîm'in doğumu, çocukluğu gibi konularla hiçbir bilgi verilmemiştir. Hikâyeler genellikle onun cinler tarafından kaçırılışı ve ardından başından geçen hadiseler çerçevesinde örülmüştür. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Temîmü'd-Dârî'nin tarihî ve menkıbevî hayatı karşılaştırılacağından burada kısaca menkıbevî hayatına değinmekte yarar olacaktır.

Temîm amcasının kızı ile evlenir, çocukları vardır ve bir gün gusül abdesti almak için evin hayatına/avlusuna gider. O sırada duvardan çıkan bir cin tarafından kaçırılır. Müslüman olmayan bu cin, onu kendi kabilesine götürür. Temîm oradaki cinlerin ibadetten uzak, Allah adını ağızlarına almayan kimseler olduğunu görür fakat onlarla birlikte yer içer. Bir müddet bu kâfir cinler arasında kaldıktan sonra Müslüman cinler gelir ve kâfir cinlerle savaşırlar. Kâfirlerin büyük bir kısmını öldürür kalanlarını ise esir ederler. Temîm'de bu esirler arasındadır. Müslüman cinlerin padişahı Temîm'i yanına çağırarak onun insî olduğunu ve nasıl buralara geldiğini sorar. Temîm ise nasıl kaçırıldığı anlatır ve şimdi Müslümanlar arasında olduğu için Allah'a şükrettiğini ifade eder. Cin, Temîm'e artık korkusunun olmaması gerektiğini, kendisine en iyi şekilde bakacaklarını ifade eder. Bir süre müslüman cinler arasında kalır ve padişahın çocuklarına Kur'ân-ı Kerîm okumayı öğretir. Ancak evlatlarına ve çocuklarına olan hasret ateşi ağır basar ve bir gün rüyasında ailesini görür, ağlayarak uyanır. Padişah cin, Temîm'in ağladığını görünce endişelenir ve sebebini sorar. Temîm ise, çocuklarını özlediğini, artık dayanacak halinin kalmadığını söyleyince, padişah cin zindandan bir esir cin çağırarak Temîm'i Medine'ye götürmesini ister. Bu talepten sonra Temîm'in maceralarla dolu uzun seyahati başlar. Yolculuğun nihayetinde Hızır ile görüşür ve Hızır onu bir buluta teslim eder. Bulut ise onu evinin avlusuna ulaştırır.

Rivayete göre 7 yıl dört ay on gün ya da daha uzun bir süre geçmiştir ve Temîm'in eşi Halife Hz. Ömer'e giderek eşinin uzun süredir kaybolduğunu, çocukları ile birlikte ciddi sıkıntılar yaşadığını ve evlenmek istediğini ifade eder. Hz. Ömer onu bir sahabe ile evlendirir. Eşinin evlendiği gece Temîm, sıkıntılarla dolu yolculuğunu tamamlamış ve evine varmıştır. Temîm, gece eşini evin avlusunda görüp kendisini tanır. Eşi ise Temîm'i saç ve sakallarının uzamış olması sebebiyle tanıyamaz. O sırada kadının yeni eşi olan sahabe dışarı çıkar ve Temîm'e kadının kendisine ait olduğunu, bu kadını halifenin kendisine nikâhlandığını anlatır. Temîm ile aralarındaki tartışmadan sonra sabahın olmasını beklerler ve sabah olunca Halife'nin yanına giderler. Orada Hz.Ömer, Hz.Ali

⁷ Bk. Mahmut Yeşil, a.g.m.,s.92.

ve diğer sahabeler hazır bulunmaktadırlar. Temîm'e birtakım sorular sorulur. Temîm ise suallere tam cevap verince onun Temîm olduğuna kanaat getirilir. Hanımı tekrar kendisine verilir.

3. Tarihî ve Menkıbevî Hayatının Mukayesesi

Temîmü'd-Darî'nin menkıbevî hayatıyla tarihî kaynaklara dayanılarak yazılan hayatı mukâyese edildiğinde iki biyografi arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tarihî kaynaklarda verilen râviler ile kıssalarda verilen râviler arasındaki farklar.
2. Temîm'in aile hayatı ile ilgili bilgiler.
3. Temîm'in evlendiği kimselerle ilgili bilgiler.
4. Temîm'in çocukları ile ilgili verilen bilgiler.
5. Cinler tarafından kaçırıldığına dair bilgiler.

Rivâyetlere bakıldığında Temîm'in hayatı ile ilgili farklı rivâyetlerin olduğu kesindir. Ancak ulaşılan kaynaklarda verilen râviler arasında kıssalarda geçen İbrahim ibn-i Said-i Basrî'nin ismi geçmemektedir.

Temîmdârî kıssalarının çoğunda anlatılan hikâyelerin râvileri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. İstanbul nüshasında hikâyeyi İbrahim bin Said'in rivayet ettiğine değinilmiştir;⁸

Çarḡ-ı ḫâlin nazma getürdüm temiz⁹

İdeyim yârî ḫılursa ' azîz

Rivâyet eyler anı pāk u dîn ol

İbrahîm bin Sa'îd ü bellü bil (İÜ: 2a)

Süleymaniye nüshasında ise rivâyet eden kişi İbrahim ibn-i Sa'îd-i Basrî olarak geçmektedir.

Rivâyet eyler anı bir pāk-dil

İbrahîm ibn-i Sa'îd-i Basrî bil

⁸ Çalışmada istifade edilen Temîmdârî Hikâyelerinin nüshaları şunlardır: Hikâye-i Temîmdâr. Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi. No: 03 Gedik 17184/2; Hikâye-i Temîmdâr. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi. No: 07 HK 3768; Hikâye-i Temîmdâr. Burdur İl Halk Kütüphanesi. No: 15 Hk 979/2; Hikâye-i Temîmdâr. İstanbul Büyükşehir Belediye Yazmaları Atatürk Kitaplığı. No: Bel-Yaz-K0794; Hikâye-i Temîmdâr. İstanbul Büyükşehir Belediye Yazmaları Atatürk Kitaplığı. No: Bel-Yaz-K0003; Hikâye-i Temîmdâr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi EFKND 2495-225; Hikâye-i Temîmdâr. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi. No: 42 Kon 873; Hikâye-i Temîmdâr. Milli Kütüphane. No: 06 Mil. Yz A 5361; Hikâye-i Temîmdâr. Milli Kütüphane. No: 06 Mil Yz A 4633/9; Hikâye-i Temîmdâr. Milli Kütüphane. No: 06 Mil Yz A 8192; Hikâye-i Temîmdâr. Milli Kütüphane. No: 06 Mil Yz A 9117; Hikâye-i Temîmdâr. Milli Kütüphane. No: Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 9148; Hikâye-i Temîmdâr. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu. No: 01693; Hikâye-i Temîmdâr. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu. No: 02560; Hikâye-i Temîmdâr. Süleymaniye Kütüphanesi Kemankuş Koleksiyonu. No: 00541/002; Hikâye-i Temîmdâr. Süleymaniye Kütüphanesi Nûr-ı Osmaniye Koleksiyonu. No: 04937/05; Hikâye-i Temîmdâr. Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi. No: Hazine 1155.

⁹ Manzum olarak kaleme alınan Temîmü'd-Dârî hikâyelerinin hiçbirisinde vezin hassasiyeti gözetilmemiştir.

Müttaķilerden hem yinebir ulı
İşhâķ ibn-i İbrahîm ol velî (S: 4a)

Topkapı nüshasında ise râvinin İbrahîm ibn-i Sa'îd-i Basrî olduğu ifade edilmektedir.

Şerh-i hâlin nazm getürdim temîz

İdeyim yârî kılsa ol 'azîz

Râvîdir iş bu söze bir pāk dil

İbrahîm ibn-i Sa'îd-i Basrî bil (T: 2a)

Avrupa nüshasında ise bir isim daha zikredilir;

Müttaķilerden yine hem bir velî

İşhâķ ibni İbrahîm Muşalî (A: 2a)

Yukarıda Temîm'in hayatıyla ilgili bölümde tarihî kaynaklar ışığında verilen bilgilerde onun iki evlilik yaptığı bunlardan birisinin Nevfel İbn Hâris ibn Abdilmuttalib'in kızı diğerinin ise Hz. Ebubekir'in kız kardeşi olduğu bilgisine yer verilmişti.¹⁰ Temîmü'd-Dârî kıssalarında ise Temîm'in eşinin onun amcasının kızı olduğu, onunla küçük yaşlarda evlendiği bilgisine yer verilmiştir.

Cum'a gicesi olmağla geceyi ihya eylemege başa hātün taşra çıkdı gördi havlıda bu mekruh şuratlu kişi turur gövdesi kıllı tırnakları uzun ve saçı, şakalı karışık çağırdı bir heybet ile hātun işitdi korđdu e'üzibillah didi ne kişisin didi erin Temîm'im ve 'ammiñ oğlıyım ve oğlancıkların atasıyım hātun eyitdi ne 'acib ağval erim gidenden beri yedi yıl oldu haberi bilinmedi şimdiki halde ah helâl getürdüm bir cinnî gelmiş er benim der. Temim bu sözi işitdi gangin olup 'azim anda içdigi seniñ helâlin ve 'ammiñ oğlı Temîm Dârim avrat eyitdi Ne söylersin benüm erüm gökcek muhteşem idi sen bir dev şuratlusun beni korđutma var git işeñ Temîm eyitdi Sen filânın kızısın kardeşlerin Hâzret-i Resül şallallâhu 'aleyhi vesellem önünde şehid oldılar. (AK: 1 b-2a)

Hikâyenin tüm nüshalarında eşi ile yedi yıl aradan sonra karşılaştıkları zaman eşine "ammim kızı" ifadesi ile seslendiği görülür.

'Avrat anı gördi Bismillah dedi

Cin iseñ e'üzubillah dedi

Ol kişi çün 'avratı bakar görür

Hâyad ortasında çün anı görür

¹⁰ Bk. Yeşil, a.g.e., s.99.

Çâti kôrkdî heybet düşdi cânına

Çorqısından varımadı yanına

Çün Temîmdâr anı gördi ne imiş

Hayad altında durub çalakalur imiş

Ol dem ider aña cinnî degülüm

İllâ bir vâkı' â düşmiş kulum

Ben Temîm beni cinnî şanmağıl

Gel berü ben Temîmdâr'em benden kaçmağıl

Helâlimsin hem daği 'ammim kıızı

Saňa taħkîk iderem iş bu sözi (İÜ: 3b- 4a)

Diğer nüshalarda da benzer ifadelere yer verilmiş ve Temîm'in eşinin amcasının kızı olduğu belirtilmiştir.¹¹

Tarihî kaynaklarla kıssalarda geçen bilgiler karşılaştırıldığında Temîm'in çocuklarının olup olmadığı ya da varsa da sadece bir kızının olduğu bilgisine yer verilmiştir. Fakat Temîm kıssalarında onun erkek çocuklarının olduğu bilgisi yer almaktadır. Temîm'in eşi, yedi yıl Temîm'i bekledikten sonra çocuklarının artık perişan halde olduklarını ve halifeye evlenmek istediğini bildirir. Temîm'in dilinden ise yedi yıl aradan sonra eşiyile karşılaştıklarında eşine, kendisinin Temîm olduğunu ve oğullarının da babası olduğunu dile getirir.

Didi 'avrat yâ halife nideyin

Yedi yıl oldu nice şabr edeyin

Gitdi şabrım kalmadı hem fermânım

Derd ile yanarım görünmez dermânım

Uşak oğlanum ögüş vaqtim faķır

Yavlaķ oldum halk arasında faķır(M17184: 79b)

¹¹ Süleymaniye: 13a- 13b, Topkapı: 4b, Avrupa: 4b.

Belediye nüshasında ise eşine, amcasının oğlu olduğunu ve oğlanlarının babası olduğunu ifade eder. “*gövdesi kıllı tırnakları uzun ve saçı, şakalı karışık. çağırdı bir heybet ile hâatun işitdi korkdu e'üzibillah didi ne kişisin didi erin Temim'im ve 'ammiñ oğlyım ve oğlancıkların atasıyım.*” (Belediye: 1b-2a) Temîm'in cinler tarafından kaçırılma hadisesi de tarihî kaynaklar tarafından aklen mantıklı bir durum olmadığı yönündedir. Oysa Temîmü'd-Dârî kıssalarının tamamı bu rivâyetler üzerine kuruludur. Tahlil bölümünde bu rivayetler ayrıntılı tetkik edileceğinden burada sadece bir örnekle yetinilecektir. Temîmdâr hikâyesine göre, Temîm cinler âleminden döndükten sonra eşi onun Temîm olduğuna inanamaz ve beraber Hz.Ömer'in yanına giderler. Temîm, kendisini Hz.Ömer ve sahabeye tanıtıp başından geçenleri anlatınca, Hz.Ömer ve Hz.Ali Temîm'in anlatıklarının doğru olduğunu, Hz.Peygamber'in vefatından önce insanoğlundan bir kimsenin cinler âlemine gideceğini ve eşinin başka birisiyle evlendiği gece geri döneceğini haber verdiğini ifade ederler.

Döndi 'Ömer Temîme eydür ey yâr

Nedir aduñ vir baña dođrı haber

Dedi aña ben Temîm Dârî'yem

Ben Muḥammed Muḫtafâ'nıñ şâḫabi hem yâriyem

'Avratı boşamadım ben ey aḫı

Ol dem şatmadan kimseye ben daḫı

Nice dürlü vâkı'alar görmişem

Uşta şimdi şağ selâmet evime gelmişem

'Ömer eydür şaddağ ey tâcü'r-ricâl

Ḥâşâ kim seniñ sözüñ ola muḫâl

Muḫtafâ daḫı haber virmişdürür

Her ne kim ğurbette bu görmüşdürür

İ

bni 'Abbas rivâyet eyler bunı

Ol zamanda içeri girdi 'Ali

Şahâbeler cümle ururdular

Geçüp 'Ömer katına oturdular

Şol dem 'Ömer 'Ali'ye şerh eyledi

Bunlarıñ vaşf-ı hâliñ söyledi

'Ali eydür Muştafâ iş bu sözi

Dimiş idi gitmeden iş bu sözi

İş bu zamân mañluğundan bir kişi

Git didi' acâyib ola işi

Nice müddet gâyb ola gelmeye

Çanda gittigüni kimse bilmeye

Ol gece kim 'avratı ere vara

Ol gice içinde kendüsi gele

'Ali eydür yâ Temîm hoş geldüñüz

Ğurbeti yağşı temâşâ kıldıñuz (İÜ: 6a-b)

4. Türk Edebiyatında Temîmü'd-Dârî Hikâyesi'nin Yeri ve Önemi

Türk edebiyatı tarihinde yazıdan önce halk arasında şifâhî bir edebiyat varlığını sürdürmüştür. İslamiyetten önce kam, baksı ve ozan gibi adlarla anılan kimseler kopuz eşliğinde şiirler okuyup, hikâye ve destanlar anlattığı bilinmektedir. Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra Arap ve Farsların müşterek ürünleri olan bir edebiyatı oluşturmaya başladılar. Her sahada kendi ananelerine ne kadar bağlı olurlarsa olsunlar zamanla yeni edebî ürünlerini Arap ve Fars edebiyatlarının tesiri altında vermeye mecbur kaldılar. Özellikle Karahanlı dönemi ürünlerinden Kutadgu Bilig'e bakıldığında eski halk edebiyatı ananesinden millî unsurların ve Fars şiirinden geçen yabancı unsurların varlığı İslâmî-iran tesirinin varlığını açıkça göstermektedir. Bu tesirler, özellikle XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklularında ve devamı olan Osmanlılarda artarak devam etmiştir. Özellikle XIII.-XIV.

Yüzyıllarda Orta Asya'dan Anadolu'ya göçler olmakta, gelen bu halkın özellikle sosyal değerler ve dinî konularda eğitilmesi gerekmektedir. Bunun için de hem okuma yazması olmayan yerli halkı hem de göçler vasıtasıyla Anadolu'ya gelen bu halk yığınlarını yetiştirmek için *kıraat meclisleri* oluşturulmaya başlamışlardır. “*Kıraat meclisleri, başka bir deyişle okuma toplantıları, kişilerin eğlenmek için tesadüfen bir mekânda bulunmasıyla oluşan insan kalabalığı değil, bilakis okunan bir kitabı dinlemek üzere bilinçli olarak bir araya gelen fertlerin oluşturduğu meclislerdir*” (Öztürk, 2007). Bu meclislerde yazılı kültür ile sözlü kültür mecz olmuş, buralarda okunan kitaplar öncelikle iman, ahlak, ibadet gibi konuları ele alırken zamanla çeşitli menkıbe ve kıssalara da yer verilmeye başlanmıştır. Konuyla ilgili bir çalışma yapan Zehra Öztürk, “*Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları*” başlıklı makalesinde, meclislerde okunan kitaplar arasında özellikle “*Halka yüksek sesle okunmak için yazılmış kitaplar*” bölümünde şu bilgileri vermektedir:

“Dinleme kültürü ve geleneğine sahip olan, topluma yüksek sesle okunmak (kıraat edilmek) için yazılmış olan kitaplar. Bu eserler dinî-tasavvufî hikâyelerden bilgi ve öğüt verici kitaplara, macera kitaplarından aşk ve kahramanlık destanlarına kadar geniş ve farklı konuları içermektedir. Fakat aralarında bazı ortak noktalar vardır. Okuma toplantıları için yazılmış–elimizde bulunan–en eski kitaplara bakacak olursak bunların XIII.-XIV. yüzyıllardan kalma elyazması kitaplar olduklarını görürüz. Bu kitaplarda anlatım çok sade ve yalındır. Edebî sanatlara ve söz oyunlarına fazlaca yer verilmez. Kolay anlaşılır olmak çok önemlidir. Şekil genellikle nazımdır. Çünkü manzum eserlerdeki kafiye ve vezin akılda kalıcılığı ve ezberlemeyi kolaylaştırır. Fakat eserlerde vezin ve kafiye bozuklukları olabilir, buna önem verilmez. Kitap nesir halinde yazılmışsa içinde kafiye benzer ses ve hece tekrarları bulunur veya önemli cümle ve kelime grupları ara ara tekrarlanır” (Öztürk, 2007).

Şüphesiz Temîmü'd-Dârî hikâyelerinin de yukarıda özellikleri verilen kıraat kitapları ile benzerlik arzettiği açıktır. Bu hikâyelerin tüm nüshaları incelendiğinde dilinin oldukça açık ve sadeliği, daha ziyade manzum olarak kaleme alınmış olması, yer yer tüm nüshalarda vezin ve kafiye bozukluklarına rastlanması ve hikâyelerin içerisinde de yazılı hikmetinin insanların ibret almalarına vesile olunması¹² gibi hususlar bu hikâyelerin bahsi geçen kıraat meclislerinde okutulan eserler arasında olduğu kanaatini daha da güçlendirmektedir.

Ayrıca Temîmü'd-Dârî hikâyelerinin, yurt içi ve yurt dışındaki yazma nüshaların fazlalığı, özellikle XIX. yüzyılda taşbaskı Temîmdârî hikâyelerinin varlığı ve günümüzde yaşı doksanı aşmış ve çocukluğunda kıraat meclislerinde bulunmuş kimselerle yapılan görüşmeler, Temîmdârî hikâyelerinin son asra kadar Anadolunun en ücra köylerine ulaştığını ve büyük halk kitleleri tarafından okunduğunu açıkça göstermektedir.

Anadolu halkı İslamiyeti daha ziyade kusa adı verilen ya da meddah denilen gezici vaizlerden öğrendiğinden bu kişilerin anlattığı şeyler bazen bir din gibi algılanmıştır. Temîmü'd-Dârî hikâyelerine bakıldığında toplum hayatını düzenleyen temel kurallardan, dinî ve ahlâkî değerlerimize kadar pek çok şeyin ele alındığı görülür. Özellikle cinlerden korunmanın yolları, kırık bardaktan su içmenin zararları, ev süpürünce çöpleri evde tutmanın verdiği

12 fasiḥ dil ile eyitdi ey medeni göñliñi hoş dut Hâk subḥanehu ve ta'âla seni yarlıgadı ve ḥalka (13) 'ibret eyledi hikâyetini işidenler 'ibret ve naşîhat alalar (Belediye: 4b)

sıkıntılar, olgunlaşmamış meyveyi ağacından koparmanın yanlışlığı, ekinlerin üzerinden geçmenin yanlışlığı, bir misafirliğe gidildiği zaman o evin hanımına kötü bir niyetle bakmanın vereceği zararları, gece dışarı çıkıldığı zaman besmele ile çıkmanın önemi gibi konular ele alınmış ve bu vesile ile geniş halk kitleleri çeşitli konularda eğitilmiştir.

Muşafâ bize vaşiyet eyledi

Cum'a gecesi gûşl ile yatuñ didi

Her kim helâline yakınlık ide

Yatmasun ol gine illâ gûsl ile

Didigümüz gûsl ile oldur yanı

Tâzekarlık eylesün ol dem anı

İllâ gûsl vâcib oldı bilesin

Cehd edüben dağı gûsl kılasın

Yatmasun şeytan anuñ yanına

Dirülürler ħarb ururlar cânına

Bir vaşiyet dağı budur bize

Ŧaşra yatan kişi bir çizgi çize

Okuya bir iki âyet-i Ŧur'ânı

Ħağ Te'âlâ maĦfuz eyleye anı

Hem anı melâikler bekleye

Gelürlerse hem cinlerden şağlaya

Bir dağı şınık bardağ ile içmasün kişi

Zirā şeytānî olur yoldaşı

Ol şınık bardağdan cinniler içer

Mü'min olan ol yavuz işden kaçar (İÜ: 6b)

Türk destan ve hikâyelerinin önemli özelliklerinden birisi de şüphesiz birleştirici bir özelliğe sahip olmalarıdır. Örneğin *"Saltuknâmede birleştirici unsur İslâmiyettir. Bu sebeple İslâmî inanışlara uymayan bazı eski Türk gelenek ve göreneklere bu eserde yerilmektedir."*¹³ Temîmü'd-Dârî hikâyelerinde de gurur ve kibirden uzak durmanın gerekliliği, karşılaşılan sıkıntılara karşı sabretmenin mükâfatı, sık sık Kur'an okuyup Hz.Peygambere salât ü selam getirmenin faziletleri hikâyenin bütününe serpiştirilmiş önemli telkinlerden sadece birkaçıdır.

Bir kişi tarlığa düşer şabr ide

Allâh anun müşkilini hal ide

Şabr ile irür irenler devlete

Mansıba u mâla mülke ni' mete

Şabr ideniñ müşkil işleri biter

Şabr ile her kişi maqşûda yiter

Şabır iden kullarını sever Şabūr

Şabr idenüñ ola menzil-gâhı nūr

Bu dağı kim meskeneti ihtiyār

Çılursa devlet ola aña yār

‘ Aceb tekebbürlük idenler ola zelil

Öldürür çahr ider anları Celil

¹³ Kemal Yüce, "Saltuk-nâme'nin Türk Kültür Tarihi Bakımından Önemi"; Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1992, TDK, Ankara 1995, s.61-66.

Sen tekebbürlüğü gönlünden götür

Muşţâfâ'ya çok şalavâtlar getir

Cümlemiziñ aşlı toprağdan şudan

Sen bu tekebbürlük eylemek neden

‘Ucb ideniñ delîli şeytan olur

Aña uyanın işi tuğyân olur

Şerr-i şeytândan emîn olsun yara

Şalavât vire kişi peygambere

Yaraşur pes Hâlıkâ hamd u şenâ

Ne dilerse olısar öñden şoña

Cümlesin ol muşavver eyledi

Âdemîler yoğ iken var eyledi

Hâkğ'a şükr kim bizi var eyledi

Toprak iken hoş münevver eyledi

Hem dağı luğfında sever bizi

Uçmağ içre dağı koyısar bizi

Şol günahlarımıza kalmayasız

Maşşer gününde utandırmayasız (İÜ: 33b- 34a)

5. Temîmü'd-Dârî Hikâyelerinde Dil ve Üslup

Temîmü'd-Dârî hikâyeleri kıraat meclislerinde okunmak için yazılmış eserler olduğundan, bu amaçla yazılan hikâyelerin üslup özelliklerini taşımaktadır. Bu tür eserlerin amacı halkı eğitmek, bilgilendirmek ve

bilinçlendirmek olduğundan dil oldukça sade ve yalındır. Öyle ki manzum metinlerde vezin ve kafiye hassasiyeti bile gözetilmemiştir. Bu yönüyle Temîmü'd-Dârî hikâyeleri bünyesinde bir taraftan halk hikâyelerinin özelliklerini taşıırken diğer taraftan da klâsik hikâyelerimizin özelliklerini barındırmaktadır. Klasik halk hikâyeleri genellikle "râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr" gibi belli kalıplarla başlamaktadır. Bazı kalıplar sözlü gelenekten kitaplara, bazıları ise kitaplardan sözlü geleneklere geçmiştir (Güleç, 2011: 54). Temîmü'd-Dârî hikâyeleri ise klâsik hikâye anlayışına daha uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır.

Evvel anı idelüm kim ol bize

Rızkı kısmet eyledi kıamumıza

Virdi bize Mihammedi Haq Resül

Anun ile dinimiz oldu uşul

Ol gelicek dinimiz oldu 'ıyân

Doğru yolu Kıur'ân eyledi beyân

Allâh anı dünyâya viripdi

Rahmeten li'l-âlemîn sensin didi (İÜ: 1 b)

Süleymaniye nüshası ise besmele ile başlar.

Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Evvel anı idelüm kim ol bize

Rızqı maḫsûm eyledi kıamumıza

Viripdi bize Muḫammedi Rasül

Anıñla dinimiz oldu uşul¹⁴

Daha sonra ise anlatıcı kişi hikâyenin başlayacağını şu şekilde haber verir:

Bir hikâyet ideyim imdi yara

Sen şalavat viresin peygambere (S: 3b)

¹⁴ Metinde bu beyitin baş kısımları silinmiştir.

Halk hikâyelerine benzerlik arz eden yönlerinden biri ise Temîmü'd-Dârî hikâyelerinin bazı nüshalarında hikâyeyi rivâyet eden kişiden de bahsedilmesidir. Halk hikâyelerinde bu durum hikâyenin başında ifade edilirken Temîmü'd-Dârî hikâyelerinin metinlerinde ise genellikle üçüncü ya da dördüncü varaklarda dile getirilir.

Rivâyet eyler anı bir pāk-dil

İbrahîm ibn-i Sa'îd-i Basrî bil

Müttakîlerden hem yine bir ulı

İshâk ibn-i İbrahîm ol velî (S: 4b)

Hikâye, bir yazar anlatıcı ile başlar ve yazar, yer yer hikâyeye müdahalelerde bulunur ancak hikâyenin asıl kısmı kahraman anlatıcı tarafından oluşturulmaktadır. Temîm, cinler tarafından kaçırıldıktan yedi yıl sonra geri döner ve eşinin başka biriyle evlendiğini görür. Daha sonra, Temîm, eşi ve eşinin yeni evlendiği ensardan bir şahıs ile birlikte halife Hz. Ömer'in yanına giderler. Burada Temîm'e başından geçenler sorulur. Temîm ise başından geçenleri anlatmaya başlar. Böylece hikâyenin asıl kısmı oluşturulmaya başlanmış olur.

Döndi eydür Temîme hoş geldün

Ġurbeti yahşî temâşâ kılduñ

Seferinde ne göründi gözüñe

Söylegil kulağ uralım sözüñe

Kim seniñ kışşāñ acep kışşadur

İtibār ehli anı ibret görür

Temîm eydür işit ey şîr-i Hüdâ

Görmez olur gözler inicek kazâ (B: 8b)

Temîmü'd-Dârî hikâyeleri akıcı ve sade bir Türkçe ile yazılmış olmasına rağmen bu hikâye Arap kaynaklı hikâye olduğundan kullanılan isim ve sıfatlar Arapçadan alınmış isim ve sıfatlardır. Ömer, Osman, Ebubekir, Ali, Hasan, Hüseyin, Amr, Eflah gibi isimlerde ve özellikle "Yâ emîre'l-mü'minîn, yâ Ganî, yâ Kerîm" gibi hitaplarda Arapçanın bu husûsiyetleri gözönünde bulundurulmuştur.

Manzum ve mensur hikâyelerdeki diyaloglar ile hem konuşma dilinin tâbiîliğini ve canlılığını yansıtmak hem de karşılıklı konuşmalar sayesinde karakter ya da tiplerin düşüncelerini okuyucuya ve dinleyiciye aktarmak

hedeflenmektedir. Temîmdârî hikâyelerinde de karşılıklı konuşmalar hikâyenin üslubuna etki eden önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

- *Temîm'im ve 'ammiñ oğlıym ve oğlancıkların (2) atasıym Hâtün eyitdi ne 'aceb aḥval erim gidenden beri yedî yıl (3) oldı ḥaberi bilinmedi şimdiki ḥalde eve ḥelâl getürdüm bir cinnî(4) gelmiş er benim dir Temîm bu sözi işitdi ğamgîn olup 'azîm(5) and içdi ki seniñ ḥelâlîñ ve 'ammiñ oğlu Temîm Dârîm avrat eyitdi (6) ne söylersin benüm erüm bir gökcek muḥteşem idi sen bir div şuratlu (7) sun beni korḫutma var git işine Temîm eyitdi sen filânın kızısın (8) kardeşlerin Ḥazret-i Resûl şallallâhu 'aleyhi vesellem önünde şehîd (9) oldılar 'Avrat eyitdi fâriğ ol ecinnîlerden bunuñ gibi iş bilmek (10)' aceb değildir. (Belediye: 2 a)*

Manzum nüshalarda geçen diyaloglardan sadece birisine aşağıdaki beyitler örnek verilebilir;

Döndi yine yüzüme sulṫan baḫar

Revân aḫlar gözünüñ yaşı aḫar

Sulṫan eydür bana ey cānımuñ cānı

Keşki görmeyeydi gözlerüm seni

Hem yaranları Ebubekir 'Ömer

'Oşman 'Alî her ne kim aşḫabı var

Selāmumu bulara degüresin

Her kaçan kim yüzlerini göresin

Ben didim kim başum üstüne

Selāmuñ senüñ bulara degürem

Yine döndi eydür ey sevdüğ eşüm

Senüñ ile vardur daḫı bir işüm

Bu kāfir cinnîsidür seni buña

Veriserem ziyan idiser saña (B: 18 b- 9a)

Temîmdârî hikâyelerinin dil ve üslup özelliklerinden birisi de arkaik olarak kabul edilen kelimelerin kullanılmasıdır. Hikâyede “od, tamu, ayruk, kerkes, toynağ, ebsem oturmak, oqımak, göyñek, eyit, tuş ol-, kakımak, tapuñuz, uş, guşsa, renc, yavlağ ol-, ıssı, ıbrık...” gibi arkaik kelimeler sıklıkla kullanılır.

Hağ te‘āla oda yandırsun seni

Nitekîm sözde ağıladuñ beni (B: 6a)

Ṭa‘āmı yidüñ içdüñ mi şudan

Āzād olur anda canun şamudan (İÜ: 29a)

Öndi yılan benüm ile söyledi

Baña kaçığıdı ‘itāb eyledi (S: 102b)

Temîmdârî hikâyesi şahıs, mekân ve olay örgüsü bakımından İslam kültürüne dair unsurlar barındırdığından Arapça ayet, hadis ve dualara da yer verilmiş, bu da hikâyenin üslubunu etkilemiştir. Belediye Yazmaları Atatürk Kitaplığından temin etmiş olduğumuz mensur nüshada ayet-i kerimelere ve dualara yer verilmiştir. *İnnellezîne lâ yercüne liķāenā (4) ve raḍü bi’l-ḥayāti’d-dünyā vetme’ennu bihā vellezînehüm ‘an āyātina (5) gāfilün*” (Belediye: 3b)

Temîm, Müslüman cinlerin arasında bir süre yaşadktan sonra memleketine gitmek ister ve cinlerin meliki Temîm’i kötülüklerden koruması ve kâfir cinninin şerrinden emin olabilmesi için bir dua öğretir.

“Subḥanekallāhumme ve biḥamdik (17) subḥāneke bimā sebbāḥake bihi semavātike ve āridike subḥanekallāhumme bimā (18) sebbeḥeke bihi’l-bihāri ve’l-ḥaytān Subḥanekallāhumme bimā sebbāḥake bihi’l-‘ālemün min ḥalkike bimen kāne bihi şey’in min ni‘metike vemā min şey’in illā yüsebbiḥu biḥamdike (2) velā kin lâ yefķahüne tesbīḥahum innehu kāne ḥalīmen gāfūra Yā kerīm u yā raḥīm (AK: 4a-b)

Hikâyelerde karakterlerin, olayların, nesnelere, mekânın, okuyucuya sunumu söz konusudur. Temîmdârî hikâyesinde de bu sunum, bazen anlatılan şeyin cinsine göre; kişi tasvirleri, cin tasvirleri, mekân tasvirleri, tabiat tasvirleri, olağanüstü yaratık tasvirleri vb. şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılırken de bazen olay örgüsü durdurulur ve uzun uzun bir cin tasvir edilir, bazen de olaylar arasında tasvirler gidilir. Hikâyede bir cennet tasviri şu şekilde yapılmaktadır:

içerü girdüm vaşfa gelmez nesnelere gördüm altundan ve gümüştenden yapılmış (6) kaşıklar kapularında sündüs ve istebrağdan perdeler aşılmış bir perde gördüm (7) içerü girdüm bir büyük öğürdüm içinde başsuz gövdeler ve gövdesiz başlar (8) kana bulaşup yaturalar kimi kıoca ve kimi yigitler ileri yürüdüm taze kızlar (9) ve oğlanlar karşı karşı tahtlar üzerinde oturup söyleşirler libasları (10) sündüsten ve ırmağlar gördüm akar kenarında mâideler dürlü dürlü (10) ni‘metler ve çok vakt idi ṭa‘am yememişdim

oturdum yedim nâgah (11) gözüm bir dehlize doğundu içinde bir ilan var gördüm alında yazılmış (12)

Lâ ilâhe illallâh Muḥammed Rasûlullâh andan kôrçdum taşra çıkçdum (Belediye: 8a)

İstanbul nüshasında ise Temîm, kendisini kaçırın cini ve içerisinde bulunduğu mekânı şu şekilde tasvir etmektedir.

Bunuñ ile yakın oldum bir gice

Gör ki netdi benim ile ol ḥoca

İbriķ aldım elüme tırdum uri

Hâyada çıkçdım ki ğusl idem arı

Ķarañuluķ idi ol dem gökyüzi

Duman idi görmez idi göz gözi

Hem yağardı yağmur aķardı sel

Yıldurum şaķırdı hem eserdi yel

Gürler idi gök hem ditredi yir

İşidüñ şimdi benüm ḥälümi dir

Tañrı'nıñ heybetinden kôrçdı canum

Ditremeg dutdı cümle endāmum

Sen bülürisin kim ey Tañrının arşlanı

Bahādırlıĝla ögerler seni

Ķatı kôrçdum yâ İmām kıldım şaķar

Döndüm evimden yaña kıldım nazar

Ol giceniñ heybetinden taĝlanur

Cigerim aĝzum dilüm baĝlanur

Çağırıp didim ey benüm 'ammim kıızı

Ev içinde eksik eyleme sözi

Benim ile luğf-ı kerem eylegil

Ev içinde baña karşı söylegil

İçeriden bir kelaci söyledi

Güle güle ya'ni göñgöl eyledi

Ey o issiler anı dutuñ didi

Şanmañuz kim sözi tamām söyledi

Çorķı ile dört yaña gözüm bakar

Bir duvardan görürüm yalın çıkar

Çamaşır gözlerüm göricek anı

Dağı beter ditremek dutdı beni

Çıkar ol yalın içinden bir kişi

Çapķara yüzi hem şaru dişi

Başı büyük boyu bir çınar gibi

Gözi yaşı dökülür pıñar gibi

Nefesinden şanasın dütün çıkar

İt ölisi gibi ol mel'un koķar

İki gözi yıldırım gibi şaķır

Zişt-i mel'un halk arasında çıkar

Çünkü anıñ yüzine baqar cãñum

Ağzımıñ içinde bağlanur sözüüm (İÜ: 7b- 8a)

Hikâyede dikkat çeken üslup özelliklerinden birisi de şüphesiz çeşitli deyimlere yer verilmiş olmasıdır. “Günahı boyna yazılmak, iyilik yapan iyilik bulur, balını yağını zehir etmek, göz gözü görmemek” gibi halk arasında kullanılan deyimler bunlardan birkaçıdır.

Vebâlidir kim yazılır boynuna

Giriserdür yarın cehennem odına (İÜ: 32a)

Hayr idenler hayr ile ihsân bulur

Şer idenler tamuda ebed kalur (B: 10a)

Her kim kadem başar anı qahr ider

Ballarını yağlarını zehr ider (S: 2b)

SONUÇ

İslamiyet'ten önce Baksı ya da Bahşı adı verilen kimseler tarafından destan anlatıcıları halkın ruh dünyasına hitap eden kimselerdir. Türkler İslamiyetten sonra da bu geleneklerini devam ettirmiş, “Kussa, Meddah, Ozan” adı verilen gezici vaizler tarafından halkı bilgilendirme, bilinçlendirme ve eğitime görevini üstlenmişlerdir. Selçuklulardan beri Anadolu'da oluşturulan Kıraat Meclisleri ile bu meclislerde okunmak için çeşitli kitaplar kaleme alınmıştır. Temîmü'd-Dârî kıssaları/hikâyeleri de bu kitaplar arasında zikredilebilecek türlerdendir. Temîmü'd-Dârî hikâyeleri, Anadolu'nun pek çok yerine ulaşmış, geniş halk kitleleri tarafından okunmuş, misafirlik âdâbı, sosyal yaşamda uyulması gereken kurallar, cinlerden korunmanın yolları gibi hususlarda halk inanç ve kültürünün zenginleşmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Çalışmada daha önce klâsik Türk hikâyelerinin tasnifi ile ilgili yapılan çalışmalarda biri dışında adı dahi zikredilmeyen Temîmü'd-Dârî kıssaları/hikâyelerinin ulaşılabilinen tüm nüshaları tedkik edilmiş ve bu nüshalardan hareketle Temîmü'd-Dârî hikâyeleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Hikâye kahramanının tarihî bir kişiliğinin de olması münasebetiyle Temîm, menkıbevî ve tarihî kişiliği açısından mukayese edilmiştir. Olağanüstü ve fantastik unsurlarla kurgulanmış olan Temîmü'd-Dârî hikâyeleri, içerisinde oldukça zengin bir söz varlığı; dinî, edebî, ahlâkî pek çok unsur barındırmaktadır.

Temîmü'd-Dârî hikâyelerinin yazılmasının asıl sebebi halkı eğitmek, bilgilendirmek ve bilinçlendirmek olduğundan dili oldukça sade ve yalındır. Öyle ki manzum metinlerde vezin ve kafiye hassasiyeti bile gözetilmemiştir. Bu yönüyle Temîmü'd-Dârî hikâyeleri bünyesinde bir taraftan halk hikâyelerinin özelliklerini taşıırken diğer taraftan da klâsik hikâyelerimizin özelliklerini barındırmaktadır.

İçerisinde semantik, halk bilimi gibi disiplinler arası çalışmalar için de önemli malzemeler barındıran bu hikâyelerin farklı disiplinler tarafından ele alınması fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arslan, Mustafa Uğurlu, Türk Edebiyatında Temîmü'd-Dârî Hikâyeleri (İnceleme-Metin), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Diyarbakır, 2015.

Avinoam Shalem. (2004) "Temîm ed-Darî: A Portrait of him as the First Muslim Artisan", *OM*, XXIV/2.

Boratav, Pertev Naili. (2002).*Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Demirci, Kürşat. (1994). "Deccâl" *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.9. s. 67-69.

Develioğlu, Ferit. (1970).*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

D. Cook, "Tamîm ad-Dari ", *BSOAS*, LXI/1.

Dilçin, Cem. (1983).*Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Ergin, Muharrem. (2002).*Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.

İmam-ı Şibli. (2009). *Cinlerin Esrarı*, İstanbul: Saray Yayın-Dağıtım.

F. Krenkow. (1998). "The Grant of Land by Muhammad to Tamîm ad-Dari", *İslamica*, 1/4, Leipzig 1925, s. 529-532.

F.Steingass. (1930).*Persian-English Dictionary*. London: Love Broydone Printers.

İsen, Mustafa (2011). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

İbn Asakir, Tarih u Dimaşk (Amrî), XI, 64-65, 71-73, 82.

Kaplan, Mehmet. (2010). *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kavruk, Hasan. (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*. İstanbul: MEB Yayınları.

Kavruk, Hasan, Pala, İskender. (1998). "Hikâye", Ankara. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.17, s. 492.

Kur'an-ı Kerim Meali. (2006). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Kurnaz, Cemal. (1996).*Hayali Bey Divanının Tahlili*. Ankara: M.E.B. Yayınları.

Köksal, Fatih. (2012). Metin Neşrinin Ana Esasları. *TÜBAR-XXXI-/2012-Bahar*. s. 179- 209.

Köktaş, Yavuz. (2004). Mevdu'dî'nin Hadis ile ilgili Görüşleri ve Hadis Tahlili Üzerine II. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 9, s. 145-168

Köprülü, Fuad. (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Levend, Agah Sırrı.(1967). Divan Edebiyatında Hikâyeler. Ankara: *TDAY. Belleten*. s.71-117.

Levend, Agah Sırrı.(1998).*Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara.

Mazıoğlu, Hasibe. (1985). *Divan Edebiyatında Hikâye, Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Makrizi.(1972). *Dav'ü's-sari fi ma'rifeti haberi Temim ed-Dari* Kahire: (nşr. M. Ahmed Aşür).

Öztürk, Zehra.(2007). Osmanlı Döneminde Kiraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt.5, sayı 9, s.403.

Öcal, Oğuz.(2011).Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Eş Metin (varyant) ve Benzer Metin (Versiyon) Sorunu. *Milli Folklor Dergisi*. Sayı 42, s.2.

Özkan, Halit.(2007). "Temim-üd-Dârî". *İslam Ansiklopedisi*. c.XXXX, İstanbul: TDV Yayınları.

Özkan, Mustafa.(2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Pala, İskender. (2008). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Rayman, Hayrettin.(2010).Halk Edebiyatı Anlatı Türleri. Ankara: Kitabevi Yayınları.

Şemseddin Sâmî.(2012). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınları.

Tulum, Mertol.(2000). *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul*. İstanbul: Deniz Kitabevi.

Tulum, Mertol. (2013). *Osmanlı Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

Ünver, İsmail. (1993). "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *Türkoloji Dergisi*. C.XI, S.1, s.51-89.

Yeşil, Mahmut (2006), Mahmut, Temîm ed-Dârî ve Rivâyetleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 21.

Yüce, Kemal (1992) "Saltuk-nâme'nin Türk Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, TDK. ,Ankara 1995, s.61-66.

